

8 Константин Муравиев (1893 – 1965) е племенник на Ал. Стамболийски и негов личен секретар. Министър-председател от 2 до 9 септември 1944 г. След 1944 г. е съден и дълги години е по затвори и лагери.

9 Исканията на Отечественя фронт

„Драги сънародници, Ние ви зовем на смела и енергична борба за едно народно правителство на Отечественя фронт в името на следните наши искания: 1. Незабавно скъсване на всякакви връзки с Хитлерова Германия. 2. Мир и приятелство с Англия и Америка. 3. Сърдечно приятелство със Съветския съюз и вечна дружба с братския руски народ. 4. Пълно разбирателство с нашите съседни и специално с народите на нова Югославия, за изграждане на траен мир на Балканите. 5. Незабавно споразумение за спиране на военните действия и изтегляне на нашите войски от Югославия и Гърция.“
Из Манифест на Националния комитет на ОФ, 29 август 1944 г.

1. Опишете пътя на България от неутралитета до влизането във Втората световна война.
2. Представете основните действия на страната след присъединяването към Тристранния пакт.
3. Кои външни и вътрешни фактори правят възможен успеха на преврата на 9 септември 1944 г.?
4. Систематизирайте управлението на цар Борис III по следните показатели: обстоятелства на възкачването, отношение към политическите партии и роля в политическия живот, отношение към великите сили и световния конфликт.

късват дипломатически отношения с Москва. По искане на Сталин българските комунисти започват въоръжена съпротива срещу правителството. Те създават чети и отряди, извършват саботажни и терористични акции.

Против обвързването с Германия и за възстановяване на парламентарната демокрация се обявяват и представителите на старите политически партии, забранени през 1934 г. – т.нар. легална опозиция. Те обаче не подкрепят въоръжените действия на комунистите.

През декември 1941 г. САЩ се включват във войната срещу Тристранния пакт. Убедени, че не е възможен пряк военен сблъсък, и в изпълнение на съюзническите си задължения, управляващите обявяват „символична“ война на САЩ и Великобритания. След две години тя се превръща в реална.

През лятото на 1942 г. комунистите се опитват да разширят борбата срещу властта и предлагат създаване на Отечествен фронт (ОФ) от всички антифашистки сили. Легалната опозиция отказват да участва. Приемат само левите земеделци от БЗНС „Пладне“, част от социалдемократите и „Звено“.

През зимата на 1942 – 1943 г. Германия и Италия търпят поражения по фронтовете. Икономическите и политическите трудности в България се увеличават. Хитлер настойчиво притиска София да изпрати войски на Източния фронт и да депортира българските евреи в лагерите на смъртта. Първото искане е отхвърлено с аргумента, че войската трябва да се справя с партизанското движение и с охраната на границата с Турция.

Още през декември 1940 г. Народното събрание гласува Закон за защита на нацията, насочен срещу еврейското малцинство. Той съдържа редица ограничения, но не опасност за живота на българските евреи. В началото на 1943 г. Германия налага спогодба за изселване на 20 000 евреи от „новите“ и „старите“ български земи. През март 1943 г. започва депортацията на евреите от Македония и Беломорска Тракия. В тяхна защита, както и против включването на евреи и от вътрешността на страната, се обявяват депутати от Народното събрание, начело с неговия подпредседател Димитър Пешев **7**, Православната църква, културни дейци. Солидарност и помощ на сънародниците евреи оказва цялото българско общество. Това мощно гражданско движение, както и военните неуспехи на Германия, дават основание на властите да спрат по-нататъшната депортация. Запазен е животът на 48 000 български евреи, но не и на 11 363 евреи от „новите“ земи.

Държавната криза

На 28 август 1943 г. внезапната смърт на цар Борис III слага началото на истинска държавна криза. Регентите на малолетния цар Симеон II не успяват да овладеят положението. Въоръжената съпротива се засилва. Нарастват военният и дипломатическият натиск на Антихитлеристката коалиция за излизане на България от войната. София е подложена на англо-американски бомбардировки **6**, а СССР ултимативно иска скъсване на съюза с Германия. Управляващите не успяват да се справят с комунистическата съпротива и да постигнат примирие със САЩ и Великобритания. С приближаването на съветските войски към българската граница е обявен неутралитет и регентството е принудено да повери управлението на легалната опозиция. Обявеното на 2 септември 1944 г. правителство, начело с Константин Муравиев **8**, предприема решителни стъпки за излизане от войната и възстановяване на конституционния ред. Въпреки това, на 5 септември 1944 г. СССР обявява война на България. На 8 септември правителството обявява война на Германия, но същия ден съветските войски навлизат на българска територия. Това е сигнал за комунистите и съюзниците им в Отечественя фронт да извършат поредния държавен преврат на 9 септември 1944 г. **9**.

От 1 септември 1939 г. до 9 септември 1944 г. България извървява пътя от неутралитета през невоюващо съюзничество до нов неутралитет и обявяване на война на Германия. Участието ѝ във Втората световна война представлява поредният опит и поредният провал за решаване на националния въпрос.

СПАСЯВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕВРЕИ

На 9 март 1943 г. един български владика, Пловдивският митрополит Кирил, изпраща следната телеграма: „Негово Величество цар Борис III, двореца София, Ваше Величество, в име Божие, усърдно моля за милост към евреите!“ След това отива в училищния двор при уплашените еврейски семейства, за да ги

успокои, че няма да позволи да ги вземат. И той не е сам. Повече от три години солидарност и помощ на сънародниците си оказва цялото българско общество. Това гражданско движение запазва живота на 48 хиляди български евреи, но не и на 11 363 от „новите“ земи.

АНТИСЕМИТСКАТА ПОЛИТИКА

Документ 1

„Чл. 21. Лицата от еврейски произход не могат:

- да бъдат приемани за български поданици...
- да бъдат избиратели или избираеми...
- да заемат държавни, общински или други служби на публичната власт, както и служби в частноправни организации...
- да членуват в организации, които се намират под надзора на Министерството на войната;
- да встъпват в брак или в извънбрачно съжителство с лица от български произход;...
- да държат под каквато и да е форма за домашна прислуга от такива лица...

Чл. 27. Лицата от еврейски произход не могат:

- да бъдат собственици, акционери и участници с капитал... в учебни заведения или в предприятия за всякакъв вид театри, за кина, за издаване на печатни произведения, за производство и търговия с филми и грамофонни плочи, увеселителни заведения, както и в предприятия за хотели и за производство и търговия с оръжие...
- да бъдат собственици и управители на аптеки, дрогерии и санитарни магазини.“

Из Закон за защита на нацията, декември 1940 г.

- Систематизирайте правата и свободите, от които са лишени евреите.
- Кои сфери от живота им са засегнати?
- Разтълкувайте забраните в чл. 27.

Документ 2

„В рамките на окончателното разрешаване на еврейския въпрос в Европа става въпрос за около 11 милиона евреи, които са разпределени, както следва, в отделните страни. Под съответното ръководство процесът на окончателното разрешаване може да мобилизира евреите за работа на изток... Без съмнение, голяма част от тях ще отпадне по естествен път. И тъй като до края ще останат тези, които са най-издръжливи, на тях трябва да се обърне особено внимание, понеже в случай на освобождаване именно те могат да послужат за възобновяване на еврейството.“

Из Протокол на Конференцията на нацисткия елит в Берлин, до езерото Ванзее, 20 януари 1942 г.

Таблица към Протокола с данни за числеността на евреите по държави, в която срещу България е записано 48 хиляди.

- Кое дава основание да се твърди, че с решенията на конференцията официално се поставя началото на Холокоста – систематичното избиване на евреите в Европа?
- Как политиката на нацистка Германия спрямо еврейството след конференцията повлиява на събитията в България?

Land	Zahl
A. Altreich	131.800
Dänemark	43.700
Ostgebiete	420.000
Generalgouvernement	2.284.000
Bulgarisch	400.000
Protectorat Böhmen und Mähren	74.200
Letland - judenfrei -	
Litauen	3.500
Lithauen	34.000
Belgien	43.000
Dänemark	5.600
Frankreich / Besetztes Gebiet	165.000
Griechenland	700.000
Niederlande	69.600
Norwegen	160.800
Unbesetztes Gebiet	1.500
B. Bulgarien	48.000
England	330.000
Finnland	2.700
Irland	4.000
Italien einschl. Sardinien	58.000
Albanien	500
Kroatien	40.000
Portugal	3.000
Rumänien einschl. Bessarabien	542.000
Schweden	8.000
Serbien	18.000
Serbien	10.000
Slowakei	88.000
Spanien	6.000
Türkei (europ. Teil)	55.500
Ungarn	742.800
USSR	5.000.000
Ukraine	2.994.684
Weißrussland ausschl. Białystok	446.484
Zusammen: über	11.000.000

РЕАКЦИЯТА НА БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО ПОЛИТИЦИТЕ

Димитър Пешев
(1894 – 1973).

Инициатор на протестното изложение на 43 народни представители до министър-председателя Б. Филев. През 1945 г. е осъден от „народния съд“. През 1973 г. е обявен за „Праведник на света“.

Владимир Куртев

(1888 – 1946). Активен деец на ВМРО. Един от участниците в кюстендилската делегация, която през март 1943 г. в срещата с подпредседателя на Народното събрание Димитър Пешев протестира срещу депортирането на съгражданите им евреи. През юни 1946 г. при акция срещу ВМРО е арестуван, а по-късно изчезва безследно. Последен от членовете на делегацията е обявен за „Праведник на света“ (2010).

Документ 3

А. „Честта на България и на нейния народ е не само въпрос на чувство – тя е преди всичко елемент на нейната политика. Тя е политически капитал от най-голяма стойност и затова никому не е позволено да го разпилява без оправдание, което би се споделило от целия народ.“

Из протестното изложение от Димитър Пешев и 42 народни представители, 17 март 1943 г.

Б. „Аз препоръчвам да не се отнемат от короната на народа двата най-ценни камъка – търпимостта и милосърдието.“

Из реч в Народното събрание на водача на Демократическата партия и бивш министър-председател Никола Мушанов

- На какво акцентират в позицията си политиките?

ГРАЖДАНИТЕ

Документ 4

А. „Всеки човек, всеки народ, всяка раса, всяко живо човешко същество има право на живот върху земята... Антисемитизмът е едно варварско проявление.“
Елин Пелин, писател, 1937 г.

Б. „При днешния културен и технически напредък не може и дума да става за расизъм. Чиста раса няма никъде в Европа, а може да се каже и в света. Още по-малко може този въпрос да се слага у нас.“

Димитър Савов, председател на Софийската търговско-индустриална камара, 1937 г.

- От какви позиции посочените личности отхвърлят расизма и антисемитизма?

В. „Съвестта на българската нация е поставена на карта. Ако позволим това да се случи, ние никога няма да можем да изчистим това грозно петно от нашата национална гордост“.

Из протестно писмо на Българския писателски съюз, 1943 г.

- Какъв е акцентът в протеста на писателския съюз?

Г. През 1943 г. семейството на Мони Папо е интернирано. Когато Мони минава пред една от селските кръчми, кръчмарят го повиква и пита, като сочи жълтата звезда, каква е тая дрънкулка. Детето отговаря: „Да се знае, че съм евреин“. Един селянин сваля звездата, захвърля я на покрива и казва на Мони: „Речи на кмета и полицаия, че Петко Каняка ти взе тази пуцина. Аз по аржентинските кланици съм се тътрил и хич не ме е еня какво мислят сегашните управници. От днес нататък ти ще се движиш в нашето село като свободен човек!“. Така селото поема опекунството над семейство Папо. Всеки ден в торбичката на Мони, който става кравар, милостиви жени слагат хляб, боб, леща и „...най-важното – благодарството на обикновения българин“, както пише самият той.

Историята на едно интернирано еврейско семейство

- Как си обяснявате поведението на селянина, който захвърля жълтата звезда?
- Опишете отношението на селяните към малкия Мони и семейството му.

БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА

Документ 5

„Нашият народ по съвест, по ум и убеждение не може да понася безправие, насилие и жестокости против когото и да било. Той не може да одобрява онова, което сега се върши в нашата страна с еврейското малцинство. Неговата човешка и християнска съвест е смутена. И Св. Синод е усърдно молен от много страни – от добри и изпитани български общественици, от познати културни дейци и родолюбци, от български майки – да иска правда и човечност за еврейското малцинство в страната... Божественият закон, който стои над всеки човешки закон, ни задължава повелително да не стоим равнодушни пред страданията на невинни човеци, от която и раса да са те...“

Предвид на всичко това Св. Синод реши да Ви замоли най-настойчиво:

1) Да не се лишават християните от еврейски произход и евреите въобще в страната от елементарните права на човеци и граждани, и да не бъдат лишавани от правото да живеят в страната и от възможност за работа и човешки живот...“

Из Изложение на Светия Синод на БПЦ до министър-председателя, 5 април 1943 г.

- В кой момент от действията за спасяване на българските евреи е направено изложението? Кои ценности са в основата на позицията на Българската православна църква?

Екзарх Стефан, митрополит Софийски (1878 – 1957), обявен за „Праведник на света“ през 2001 г.

Задачи за проучване и дискусия

1. Потърсете в най-близкия архив или музей свидетелства за прояви на гражданска доблест и солидарност спрямо евреите. 2. Дискутирайте по въпроса как в усло-

вията на авторитарен режим и ограничаване на правата и свободите на гражданите е възможна енергичната реакция на обществото срещу плановете за депортиране на българските евреи.